

PAPP EMESE

Krzysztof Zanussiival

Krzysztof Zanussi (1939) lengyel filmrendező, forgatókönyvíró, producer. A Varsói Egyetemen fizikát, a krakkói Jagelló Egyetemen filozófiát tanult, közben részt vett a Lengyel Tudományos Akadémia filmelméleti kurzusain is, majd a Łódźi Filmművészeti Főiskolán diplomázott. Az 1960-as évek közepétől készít dokumentum- és játékfilmeket.

Zanussi úr, szinte úgy érzem magam a házában, mint egy múzeumban. Ez a rengeteg emléktárgy, szobor, festmény a múltból, a barátoktól a jelen határainak kitágítására szolgál?

Szerintem ezek a tárgyak képesek arra, hogy időben kiterjedtebb életet éljünk. Tükrözik a kapcsolatainkat az időben. Az elmúlt ötven év a nagy felgyorsulás ideje, az emberek rövid üzenetekkel és e-mailekkel társalognak. Én még azzal a beállítódással nőtem fel, hogy írásban levelezek, és éjszakákat tudok átbeszélgetni egy-egy téma kapcsán. Szóval én a magam részéről szeretném lelassítani az időt, még akkor is, ha valójában nagyon intenzív és gyors életet élek. Van egy albumom is, ahol fényképek ezreit őrzöm dátummal ellátva. Önről is készítek majd egy fotót, mielőtt elmegy. Ez kiegészíti az emlékezetemet, egyébként elfelejteném, ez az igazság.

Megkérdezhetem, hogy mi a legelső emléke?

Az első emlékeim eléggé töredékesek, ezért nem vagyok biztos a sorrendben, de abban igen, hogy a háború idejéből valóak. Volt egy nagybácsim, aki az auschwitzi táborból szabadult és tért éppen haza. Mi mind körülvettük, és nem értettük, hogy miért annyira idegen. Az égvilágon semmire nem reagált, nem válaszolt a kérdéseinkre, olykor-olykor mosolygott, ami annál is inkább furcsa volt, mert tudtuk, hogy honnan jött haza. De én úgy éreztem, mintha ő egy külön faj, külön egyed lenne, őszintén szólva, nem is igazán emberi. Egyébként kiváló repülőgépmérnök volt. Fontos eseményekbe vonták be a második világháború alatt. Úgy egészében különös személy volt, rá nagyon emlékszem. Egy másik korai emlékem a nagyanyámhoz kötődik, aki valami boszorkaféle lehetett, mert egyszer mutatott nekem egy teret Varsóban, és azt mondta: „Nézzél és emlékezzél, mert ebből semmi nem marad, és szeretném, ha emlékeznél rá, hogy milyen volt, amikor még volt.” Halvány fogalmam sem volt, hogy honnan sejtette, ebből semmi nem marad. Haza akartam indulni, de marasztalt, és megismételte: „Állj meg és figyelj, próbálj emlékezni, számold meg az oszlopokat, rögzítsd, milyen az elrendezésük, mert ez örökre eltűnik.” Azóta is csodálkozom ezen, mert valóban, Varsónak ez a része a mai napig nem lett rekonstruálva. A harmadik korai emlékem pedig az, amikor édesanyám zsidókat rejtegetett a gyárban, ahol dolgozott, és ami természetesen szabálytalan volt. Egy kis bútorkészítő üzemben, és az ugye sejtendő, hogy a háború idején nem sokan vásárolgattak bútorokat. Tehát nem igazán ment az üzlet. Éppen a környéken játszottam, és hangokat hallottam.

Odadutottam anyám irodájába azt kiáltozva, hogy emberek rejtőzködnek itt, miközben éppen valamilyen német vásárlók lehettek nála. Anyám azt felelte: „Óh, ez a gyerek mindig zajokat vél hallani, elég élénk a fantáziája.” Mondom neki, hogy ez nem kitaláció, jöjjön és megmutatom neki. „Ne aggódjanak, mondta, állandóan ezt csinálja.” Pedig korábban sohasem csináltam. Valódi igazságtalanságként éltem ezt meg; nagyon emlékezetes, mert büntetésből anyám bezárt a fürdőszobába. Sok évvel később, már a háború után, mondtam neki, hogy ez volt az első igazságtalanság, amit megéltem. Ne haragudj, mondta, de te azoknak a zsidóknak a hangját hallottad, akiket rejtegettünk. Egy ablak nélküli szobában voltak, ahol este beszélgethettek. Valószínűleg eltéveszthették, hogy éjszaka van vagy nappal, azt hitték, hogy este van, de reggel volt. Anyám azután nagyon udvariasan, de szemrehányást tett nekik, mondván, ha ez újra előfordul, akkor mindegyikük kikerül innen, mert veszélyesek lehetnek a fegyelmezetlenségük miatt. Az egy igazi trauma volt, amit én sokkal később hallottam az anyámtól, hogy mennyire nehéz volt egy csoport csodódt embert egy sötét szobában tartani bármiféle ígélet nélkül. Semmit nem lehetett ígérni nekik. Egyenként lettek befogadva, de néhányuk továbbállt; sohasem tudhattuk, melyik lesz a következő, és ők sem tudták, kivel mi lesz. Azt sem gyaníthatták soha, hogy kibén bízzanak azok közül, akiket egyáltalán nem ismertek. Egyébként azért kerültek a gyárba, mert anyámnak volt egy barátja még a háború előtti időkből, aki valószínűleg tagja lehetett ennek a csoportnak. Viszont őt hamar megölték, így nem tudott megmenekülni. A többiek arra a címre jöttek, amit ő kapott. Édesanyám valójában teljesen ismeretleneknek segített. Ezek a legkorábbi emlékeim.

Átlépve a múltból a jelen idejébe és terébe, eszembe jut egy érdekes metaforája: egyik beszélgetésében Európát lusta tigrishez hasonlította...

Igen. Mondjuk Amerikára ez kevésbé igaz, mert mindig a bevándorlók országa volt. Ott van dinamizmus, mert a bevándorlók gazdagok akartak lenni, de ennek fejében megalapoztak egy olyan ethoszt, amely elég erős lett, viszont itt Európában ez nincs meg. A mi ethoszunk nagy részét az első világháború egyértelműen tönkretette, majd különösen a második világháború. A végső csapást pedig 1968 jelentette, amikor a fiatalok a középosztály értékei ellen lázadtak, ami a nihilizmust hozta el. A nihilizmus nem is ésszerű itt, a mi környezetünkben. Nem sokat törődtek az emberekkel, a munkásosztállyal stb. Viszont szabadon szerettek volna fogyasztani, mindenféle kötelezettség nélkül. A középosztály ethoszában a fogyasztás csak másodlagos dolog volt, előbb be kellett fektetni és áldozatot hozni. A '68-as ethoszban már fel sem merül az áldozathozatal. Lazítsunk, nyugi van, és ebben az értelemben legyünk önzőek is, ez volt a javaslat, ami szerintem nagyon destruktívan hatott Európára.

A fogyasztói társadalomban a boldogságot felszínes szinten próbáljuk elérni...

Így van, és ezért megfizetünk. Ha csalsz, megcsalatsz! Ez mind az ördög történeti képlete, az ördög mindig megcsal minket. A legutóbbi forgatókönyvem egy Faust-történet. Az ördög legnagyobb sikere abban áll, hogy az emberek nem hisznek a létezésében. Nem is vagyunk

tudatában annak, hogy ez mennyire veszélyes. Nem is vallási szempontból, hanem mint civilizáció nem vagyunk tisztában azzal, hogy halandóak vagyunk, és el fogunk tűnni. Ez a veszélyes, ez az ördögi, és elég szomorú is.

Johann Baptist Metz azt állítja, hogy antropológiai válságba jutottunk, nincsenek többé nagy elbeszéléseink. Talán ennek a hozzáadéka az is, hogy közömbössé váltunk a másik szenvedésére...

Menekülünk a szintézisektől, pedig a nagy narratíva az életünk szintézisét jelentené. Lehetőség volna, s egyébként az ember nem is tud meglenni nélküle; ezért tartom rossznak a posztmodern koncepcióját. A közömbösség pedig olyan régtől fogva itt van köztünk, amióta ember az ember. Ha felelősséget érzünk mások iránt, az már annak a jele, hogy az emberiség nagyon fejlett szintjén járunk. A fejletlen emberiség nem érez fájdalmat mások kapcsán. Az állatoknál például természetesen nincs meg ez. Ha egy állat elpusztul, a többiek közömbösek, nyoma sincs bennük az együttérzésnek és a tiszteletnek, ez teljesen emberi dolog. Az embereknek vannak sírjai, az állatoknak nincsenek. Ha eltemetünk egy embert, az azt jelenti, hogy tiszteletadással adózunk valami olyan iránt, ami titok, és a titok fogalma is csak az emberhez kapcsolódik. Nem hiszem, hogy ezt az állatok éreznék, vagy ha igen, akkor is csak hozzávetőlegesen.

Az együttműködés, a compassio fogalma Metznél is kulcsfogalom. Szerinte a kultúrák és a vallások közötti párbeszédet erre a fogalomra kellene építeni.

Igen, viszont az empátiát sokkal felkapottabban használják manapság. Az a legsarkalatosabb különbség közöttük, hogy az együttérzés, azaz az empátia önmagában még nem hív elő semmiféle cselekedetet. Figyelembe veszi ugyan a másik lelkiállapotát, de a compassio más, egy cselekedet, amikor úgy érezzük, hogy tennünk kell valamit, és ez nagyon nagy különbség. A kereszténység erre sokkal inkább törekszik, mint például a buddhizmus. Egy buddhista látja valakinek a szenvedését, és azt mondja: együtt érzek veled, érzem a fájdalmad, és pont. A kereszténynek viszont adnia kell valamit, megosztania valamijét, kezdeni kell valamit az emberi együttérzéssel, ami éppen emberiségnek a jele. Ez a fajta szolidaritás csak az ember sajátja.

És az idegennel való együttműködés? Hogyan kellene erről most gondolkodnunk, hiszen ellentétes üzeneteket hallunk: segítsünk és/vagy féljünk.

Mindkettő igaz, mert a bevándorlók nem feltétlenül az életünket szeretnék megosztani velünk. A jólétünket szeretnék, ha megosztanánk velük, ezért nem könnyű. Az a kérdés, hogy milyen mértékben vagyunk készek arra, hogy megosszuk másokkal a javainkat, és hol van ennek a határa. Mert természetesen vannak olyan utak és módok az emberek megsegítésére, amelyek nem szükségszerűen úgy történnek, hogy otthont adunk nekik. Például ha csökkentenék a fizetéseket, az adókat pedig növelnék, és befektetnének Szíriába. Ez sok menekülő embert megállítana, de persze sokba kerülne. Ki tudna olyan politikust mutatni, aki azt mondaná: legyenek magasabb adók és alacsonyabb jövedelmek az emberiség kedvéért? Ez a társadalmi igazságosság kérdése is egyben, ami most a bevándorlók szempontjából nagy kérdés, jelesül, hogy készen állunk-e megosztani a javainkat, és milyen mértékben? Abban, hogy ők is gazdagok legyenek, a szegényektől nem fognak segítséget kapni. Szíriát tudnák

támogatni a dúsgazdag arab országok, de nem teszik. Ők testvérek, de nem törődnek ezzel.

A posztmodern szerint a szubjektum csak mítosz, de ha így volna, akkor mondhatjuk-e azt, hogy ilyenformán teljesen elveszítjük a felelősségünket?

Ez az, amiért szerintem a posztmodern nagyon felelőtlen filozófiai irányzat. És valamelyest azért is felelős, hogy hozzájárul Európa bomlásához. Ugyanis egy nagyon könnyű feloldozást ígér. Politikailag pedig azt mondhatnám, hogy meglehetősen agresszív, de a legtöbb nyugat-európai értelmiségi nem ismeri el a bűnösségét abban, hogy áttételesen támogatták a kommunista totalitarizmust. Nekik bűnbánatot kellene gyakorolniuk. Hiszen a náci unokái most az auschwitzi koncentrációs táborba utaznak önkéntesnek, vagy Buchenwaldba, hogy valahogyan tegyenek egy szimbolikus gesztust, bocsánatkérést az áldozatok felé. Szerintem az összes francia értelmiséginek, s a legtöbb német intellektuelnek is el kellene mennie a Gulagra, és ugyanezt megtenni. Mert ők áttételesen támogatták ezt a bűncselekményt. Ha több bűnbánat lett volna a Vichy-kormány után, akkor most kisebb lenne a lelki üresség. De ez már el van temetve, és nincsen kiengesztelődés. Ez teszi Európával, hogy ennyire elkerüli a spiritualitást. A posztmodern hozott egy feloldozást, és azt mondja, hogy ez így mind rendben van. De nincsen. Hacsak mi nem tesszük meg a számvetést, nem fogunk tudni előre menni, nem leszünk képesek létrehozni egy olyan új víziót, ami majd inspirál bennünket, és előre visz a jövőbe. Talán a kínaiak már megelőztek bennünket, mert az övék a legdinamikusabb civilizáció. Amerika is dinamikusan fejlődő civilizáció, de ki tudja, hogy ők merre mennek a politikai esélyeikkel ebben a pillanatban. Szóval mindent egybevetve és komolyra fordítva a szót, szükségünk van arra, hogy visszatekintsünk, és beismerjük, amit rosszul csináltunk.

A Spirál című filmjének bemutatójakor azt mondta, nézzük meg, mi történik a lelkünkkel egy ateista nézőpontjából, metafizikai érzék és hit nélkül. Teljesen megsemmisül a halál közeledtével?

Ez csak egy hipotézis, nagyon sok mély lelkiségben élő ember nem él vallásos formában. De az is lelkiség. Nekem több olyan testvérem van, aki úgynevezett hívő, de a vallást csak a felszínen érinti. Nagyon sok olyan ember van, akinek a vallás egyenlő egy gyönyörű házassággal, megerősítéssel; egy rituálé, de semmi köze a való élethez és az univerzum koncepciójához. És persze van néhány olyan ember, aki semmi értelmét nem látja az univerzumnak, és azt gondolja, hogy minden a káoszról született egy vak véletlen folytán, na, ők az igazi ateisták. Ismét mások elutasíthatják a vallást, de ha érzik, hogy az univerzumnak van értelme, akkor el kell ismerniük, hogy valami abszolút van mind ez mögött. Ez az értelem nem lehet csak alkalmi, kell, hogy legyen eredete, ami belehelyezte az értelmet. Ezért tudom nehezen elhinni, hogy valaha is találkozhatnék egy igazi ateistával. Vannak olyan emberek is, akik csak pazarolják az életüket, a kedvüknek és a gyönyörnek élnek, az azonnali kielégülésnek. Ezt látom én veszélyesnek.

Matematikai nyelven reductio ad absurdum-nak nevezte...

Igen, a *Spirál*ban. Mivel tudtam, hogy erősen cenzúrázva lesz, arra gondoltam, hogy ha úgy beszélek a halálról, hogy távolról sem említem meg Krisztus feltámadását, akkor az emberek érezni fogják, va-

lami hiányzik az egészéből. Elég hízelgő volt számomra, hogy működött. A szovjet Oroszországba utaztam a *Spirállal*, és leállítottak. Kérdezgettem tőlük, hogy miért teszik ezt, mi a bajuk, hiszen ez csak egy film, nincsen benne semmi vallás, de az orosz értékelők, a központi bizottság emberei azt mondták: ha te a halálról beszélsz, a mögött mindig valóság van. Mi pedig nem szeretnénk kitenni magunkat ennek a témának. Amikor a filmet bemutatták egy moszkvai filmtagozatos gimnáziumban, a hallgatókat megkérték, hogy távozzanak, és csak a tanárok láthatták. Csodálatos volt!

A Konstans című filmjében a szabadság kérdésével szembesül a néző. A választás, a döntés, vagy inkább a szabadság gyakorlásával, ami már nem könnyű, hiszen sok nemet-monddással jár egy igen.

A szabadság egésze olyan ajándék, amelyben nincsen semmi mérgező. A Paradicsomban megkaptuk, és hát azonnal vissza is éltünk vele. Egy nagyon érdekes vallásos értekezést olvastam a kozmoszban lévő szabadságról, hogy hogyan függ össze az ember szabadsága Isten szabadságával, és a részecskék szabadságával, amelyek szabadon jöhetnek-mehetnek jobbra is, balra is, és egyikük sem tudja, merre fog kikötni. Némi logika azonban talán mégis van benne. Ez egy nagyon trükkös koncepció, hogy vajon milyen mértékben vagyunk determináltak és szabadok, és hogyan választhatunk. Hogyan tudunk nagyobb szabadságot elérni jobban irányítva az ösztöneinket, a szenvedélyeinket, mivel azok is korlátozzák a szabadságunkat. Bizonyos értelemben nagyon kényelmes ezek rabságában élni, de a rabságban nincsen szabadság. A rab parancsokat teljesít, és azt teszi, amit a parancs megkövetel tőle. Ez az, amit az összes négy lábú állat tesz. Az állatok ebben az értelemben nem szabadok, még akkor sem, ha sok szabadságot adunk nekik abban, hogy futkossanak a mezőkön, de nincsenek kötelezettségeik. A szabadság gyakorlása kapcsán azt mondhatom: nézzük meg, mennyien menekülnek előre. A szabadság teher, a szabadság felelősség. Ha nem választok, nem vagyok felelős. Ez lenyűgöző. Az elbeszélő művészet teljes egészében a szabadságról és a szabad választásról szól, mert ha nekünk nincsen választásunk, nincsenek kísértéseink, nincsen a jót és a rosszat megkülönböztetni lehetőségünk, akkor nem beszélhetünk drámáról. Ez az, ami az európai elbeszélést ma megöli, a bátorság hiánya a drámában, mert ha minden relatív, akkor semmi nem drámai. És az nem jó...

Az élet, mint nemi úton terjedő halálos betegség című filmje egyik jelenetében a fő karakter egy kórházi ágyon szenved, s az egyik pillanatban megállítja a belé folyó morfiumot.

Elfogadta és befogadta a szenvedést. Az ő átváltozásának a jele ez, hogy Isten létrehozott olyan szenvedést, aminek lehet értelme. Ha nincsen Isten, akkor a szenvedés abszurd, ez az, amit az egzisztencialisták folyton emlegetnek. A szenvedésnek lehet bizonyos helyzetekben elfogadott értelme, ha felismered és érzed, hogy ez számodra valamilyen céllal adatik. Máskülönben abszurd. A következő filmem a *Rózsaoalj* — a cím az érzéstelenítők feltalálásáról szól, és az az elképzelés, hogy ha az emberek szenvednek, akkor érzéstelenítőt kell kapniuk, lehet rossz, hiszen vannak, akik hisznek a szenvedés szabad felajánlásában. Amikor nem szenvedünk, azt könnyen elren-

dezzük magunkban, de tudjuk azt is, hogy amikor meg igen, az menyire rossz tud lenni. Azt gondolom, hősi cselekedet, ha elfogadjuk a szenvedést, és hősi, ha elfogadjuk a halált. Főként, hogy vannak emberek, akik képesek arra, hogy életüket adják másokért, ami kivételes és emberséggel telített cselekedet.

A Konstans című filmjében a hit és a sors kérdéseit feszegeti. Lehetünk-e bármilyen befolyással a sorsunkra, esetleg el tudjuk kerülni?

Értem, amit mond, de módszertanilag rossz kérdésnek tartom, amit az emberiség időnként feltesz magának. Ha matematikai szempontból közelítjük meg, például a valószínűségszámítást is figyelembe vehetjük. Ha megértjük, hogy Isten az idő felett áll, akkor nincsen múlt és nincsen jövő sem. Tény, hogy Isten tudja előre, hogy az időben mit fogok választani, de ez nem jelenti azt, hogy az én lehetőségeim korlátozottak. Nekem minden lehetőségem megvan, de ő tudja, hogy mit fogok tenni. Az iszlámnak is gondja van a fatalizmussal, és az azal az érzéssel, hogy bármint csináljunk is, nem vagyunk hatással az eseményekre — ami nem igaz, mert van hatásunk az eseményekre, azonban Isten idő előtt tudja, hogy mit fogunk tenni. Ezért módszertani a tévedés. Valójában nem is kellene feltennünk azt a kérdést, hogy van-e a cselekedeteinknek bármi ráhatása másokéra, más emberekre, vagy a saját életünkre, mert természetesen van. Ezért vagyunk felelősek érte. A sorsszerűség gondolata tehetetlenné tesz.

A filmjei kapcsán mint ha az volna az érzésem, hogy a nők és a férfiak másféle tehertétellel küzdenek.

Készítettem filmeket nagyon mélyen spirituális nőkről és materialista férfiokról, de tisztában vagyok azzal, hogy ők különbözőek, és különbözőnek is akartam őket megformálni. Ezért volt célpontja egy nagyon haragos feministának a legutóbbi filmem. Leginkább azért, mert az abban megformált karakter mintapéldája a felszabadult szabad életnek, ami számomra szájalmas. Egy egyedülálló nő, karrierista és kegyetlen, mint egy férfi, aggályoskodó, cinikus, nihilista, és a feministák szerint ő az igazán szabad. A film végén a kérdés, ami megfogalmazódik: igen, szabad, de mit kezd ezzel a szabadsággal? „Szabad vagyok, de mire jó ez?” A szabadság eszköz, nem pedig cél. A cél a megváltás, nem pedig a szabadság. Tehát amikor Istennek kötelezzük el magunkat, akkor feladjuk szabadságunk egy részét, lemondunk róla, és ez a legnagyobb szabadság. Ez paradoxon. Az anarchista szabadság nem tesz teljes emberré.

Ilyen értelemben, ha a szabadság nem, akkor a boldogság sem képzelhető el célnak?

Nagyon vitatott a boldogság fogalma, és nehéz meghatározni, hogy mire is gondolunk, amikor boldogságról beszélünk. Szeretem Tarkovszkijt, akit egyszer egy amerikai hallgatója megkérdezett: mit kellene csinálnom, hogy boldog legyek? Ő azonnal visszakérdezett: miért szeretnél boldog lenni? Ne gyötörjük magunkat a boldogsággal, vannak annál sokkal fontosabb dolgok. Azt kell előbb megtalálnunk, hogy mi az életünk célja, akkor tudjuk követni a hivatásunkat, és valamikor boldogok leszünk, máskor nem — nem ez a fontos kérdés. A mi természetünk nem lehet állandóan boldog. Amikor a tanítványaimnak kell erről beszélnem, azt szoktam mondani, hogy dro-

gozzanak, hisz ez a legkönnyebb útja a boldogságnak. Mindig keményebben és keményebben. Tíz év után ugyan meghalnak majd, de addig eufóriában fognak élni. Ha az öröm a legnagyobb értékünk, semmivel se foglalkozunk, csak drogozzunk, az a legjobb. Persze ez vicc. És vajon tudjuk a jólét definícióját? Ezek mind nagyon gyanús, kétértelmű kifejezések. Fizikailag nem lehetünk állandóan eufóriában, mert utána depresszióba esnénk. Szóval csak egy bizonyos adag dopamint tud az agyunk termelni, ami örömeztetést és pihentetést ad. De nem érdemes túladagolni.

A pszichénk igényli a drámát? Lehetnek igazi katarzisaink is?

Élettanilag képesek vagyunk szembenézni a drámával, annak érdekében, hogy megértsük életünk drámaiságát. Az emberiség ma elutasítja, nem hajlandó megadni az elismerést a drámaiságnak, ami nem jó, mert az életünk a rendeltetésénél fogva drámai. Jobb szembenézni vele. A katarzis néha elérkezik, igen, de vármunk kell rá. Nagyon nehéz megmondani, hogy mi volt katartikus az életünkben. Ha beismerjük a saját helytelen cselekedeteinket, az is lehet katartikus; ha látjuk, mit teszünk rosszul, az is szabaddá tehet. A képmutatás nem tesz igazgá, hanem hazuggá. A hazugság pedig korlátozza a szabadságunkat.

Lehet a halál katartikus?

Bízom benne, de még nem próbáltam.

Vajon az embernek szüksége van-e arra, hogy mindent elvesszítsen, és akkor tudja átélni a kegyelem élményét?

A Biblia azt mondja, hogy radikálisnak kell lennünk, de a kereszténység a mérsékletesség vallása is. Realistának kell lennünk, és helyesen kell értékelnünk a saját lehetőségeinket. Készen állunk-e arra, hogy mártírok legyünk, és odaadjuk a köpenyünket, ahogyan Szent Márton tette? Persze ő a felét adta oda. Csakhogy a felét odaadni már kompromisszum. Kolbe atya odaadta az egész életét, nem a felét. Szóval ő Szent Mártonon is túltett, és ő elveszítette az életét, mert szerette volna, ha valaki más életben marad. Ez csodálatos, ahogy ez működik. Számomra ez az igazi szabadság, ha valaki életét adja más ember életéért. Ilyenkor nincs kétségem a felől, hogy az ember különbözik az összes fajtól.

Több interjúban azt állítja, hogy a dialógus több, mint a kép a filmekben...

Természetesen ez egy provokáció. De szeretném emlékeztetni magamat, és másokat is, hogy ha a szóbeliséget értékeljük, az nem korlátozás, hanem előny. Persze egyértelműen fontosak a képek, de túlságosan uralják a filmeket, a zenei televíziós csatornákat, a reklámokat. És végső soron jelentős híján vannak, nem készítetnek minket döntésekre a valósággal kapcsolatban, nekünk pedig szükségünk van a valóság megítélésére. Annak a megítélésére, hogy valami jó és valami rossz. Erre csak a szavakon keresztül van lehetőségünk. Nem azt mondom, hogy ez egy végső igazság, csak szeretném felfrissíteni ezt az emlékezetünkben. Mondhatjuk, hogy jók a képek, de vessünk egy pillantást arra, hogy hogyan nézzük a filmeket. Televízió. És hogyan nézünk tévét? Sétálgatunk a szobában, és hallgatjuk is, hiszen nem szükségszerű, hogy közben üljünk.

És Istenről hogyan beszélhetünk manapság? A megváltás motívumai is érzékelhetőek a filmjeiben. Az életünkben talán ez úgy működik, hogy mindig kapunk egy második esélyt.

Filmrendezőként tudok erre a kérdésre válaszolni. Én igyekszem úgy használni a tudományt, mint egy járművet a megközelítéshez. A tudomány teljesen különböző elképzeléseket kínál számunkra a világgal kapcsolatban. Ezek az elképzelések is helyet adnak Istennek. Könnyebb ezeket használni, és úgy jutni el az Evangéliumhoz a kozmoszból, mint az Evangéliumtól a kozmoszig. De ez érzékenység és megközelítésmód kérdése. Mindig kapunk újabb és újabb esélyt. Másodikat, harmadikat... Mindig van remény, és ez a nagy kegyelme Istennek. Hogy őszinte legyek, nekem mindig volt valamilyen teológiai küldetésem. Kisgyerekkoromban, 1953-ban, amikor tizennégy éves voltam, egyik reggel hallottam a híreket a rádióban, hogy Sztálin meghalt; a családuknak hihetetlenül boldog volt. Az iskolába mentem beugrottam a templomba. Emberek sora várt gyónásra, de megállították a papot, és az én kérdésemet suttogták, ami nagyon különös volt: Sztálin a pokolba került-e abban a pillanatban, amikor meghalt, vagy csak a temetés után? A pap teljesen pánikba esett, hogy én egy ügynök vagyok, egy provokátor. Azonnal azt válaszolta, hogy a kereszténység nem mondja senkiről, hogy örökre a pokolra ítéltetett. Ami nagyon kiábrándító volt számomra akkor, hiszen Sztálinnak a pokolba kellett kerülnie! Lehetetlen volt, hogy számára is legyen kegyelem, hiszen nem volt nála nagyobb bűnöző a történelemben. De a pap azt mondta, ilyen a megváltás, őt is elérheti, és bárkit a világon. Ez nagyon gyakran eszembe jut.

Mit gondol arról, hogy számos tudomány igényt tart arra, hogy az emlékezet típusaival foglalkozzon?

A leggyakoribb talán a pszichológiai jellegű megközelítés, s az emlékezet abban az értelmezésben népszerű, mely szerint az idő függvénye. Én, mint volt fizikus, messzemenően kíváncsibb vagyok arra az elgondolásra, hogy az időn túl nincsenek emlékek. Minden mostani. Isten perspektívájából a világ teremtése, a keresztre feszítés és az én életem: ugyanaz a pillanat. Ez nagyon érdekes. Úgy gondolom, hogy az én emberi halmazállapotom most világos, de a halálom pillanatában talán egy másik dimenzióba megyek, és elhagyom az időt, nem lesz holnap és tegnap. Szeretnék idézni egy nagyon rejtélyes részt az Evangéliumból: amikor a szadduceusok megkérdezték Krisztustól, hogy mi lesz a Paradicsomban azzal az asszonnyal, akinek meghalt a férje, majd a mózesi törvényeknek megfelelően feleségül vette annak fivére, s miután az is meghalt, a következő fivér, majd sorra egymás után, összesen heten, tehát hogy melyikük lesz az asszonnyal a Paradicsomban? Krisztus ezt válaszolta: minden másképpen lesz, el sem tudjátok képzelni (vö. Mt 22,23–33; Mk 12,18–27; Lk 20,27–38). Ez volt a pontos válasz. Talán egy ettől teljesen különböző dimenzió. Szóval a hét férj nem úgy lesz, ahogyan mi értjük a hetet, mert a hét csak az időben létezik. El tudnánk képzelni, hogy mind a hét ugyanabban a pillanatban van, és nem egyenként? Szóval az emlékezet ötlete csak a világhoz kapcsolva létezhet. Nem univerzális. És néha felteszik a kérdést az emberek, hogy milyen lehet az univerzum emlékezete? Ez egy régi feltételezés. Ha a logaritmust

nézzük, nem számít az idő, mert ezer év olyan, mint egy pillanat. Szóval a mi történetünk Isten szemszögéből nézve az időben semmi. Csak most kezdődött, az emberiségtől fogva, a többi másodlagos. Az elmúlt évszázadok, kezdve a felegyenesedő ember megjelenésétől, és ahogy Isten a lelket az emberiségnek adta, nem került egy pillanatába sem. Mert csak mi gondoljuk, hogy mindennek pillanatok sorának kellett lennie, és a lélek fokozatosan növekszik a pitekantrópusz óta a kétéltűeken keresztül. Pedig ez időn kívüli.

Az egyik könyvemben felhasználtam egy idézetet II. János Pál pápától, mely azzal kapcsolatos, hogy kiadott egy hivatalos levelet a vatikáni Obszervatórium igazgatójának címezve, aki a kalendáriumért felelős. Az ő elődeinek köszönhetjük a Gergely-naptárt, amely a Julianus-naptár módosítása nyomán született, mert annak hiányosságai miatt mintegy tíz napos „túlszámolás” történt. Ők vágták le azt a plusz tíz napot. De hogyan tudunk elszámolni, beszélni annak a tíz napnak az emlékeiről, hiszen tíz nap hiányzik több évszázadon keresztül a történelmünkéből. Csillagászati kalendárium még nem volt akkoriban, és a kérdés az volt, hogy hogyan lehet ezt precízebbé tenni? A pápa írt egy levelet a saját csillagászának, arra utalva, hogy a modern teológiának több figyelmet kellene fordítania a modern tudományokra. Mert Szent Tamás kéznél lévő eszközként használta kora összes tudását a gondolkodásához. Viszont a mi teológusaink csaknem közömbösek aziránt, hogy hol tart a matematika vagy a fizika tudománya. Szóval ők még most is a közép-kor szerint gondolkodnak, ami szép, de nem megfelelő. Ők nem tanulnak arról a valóságról például, ami az időn felül létezik.

Mindez mit jelent például a feltámadásra vonatkoztatva?

A feltámadást is értelmezhetnénk a modern tudományok figyelembevételével. Azok tükrében már nem az, amiben például a zsidók hittek, hogy a Jeruzsálemben a hegyen eltemetett összes halott feléled majd, amikor eljön a Messiás. Ez egy nagyon szép, költői és naiv vízió. Vagy az iszlámban: miután meghalnak, csodás Paradicsomba jutnak, és ott gyönyörű nők veszik majd körbe őket.

Ha a feltámadáson gondolkodunk, és beismerjük, hogy az anyag nem létezik, hiszen minden hullám — és most már azt is tudjuk, hogy a gravitációs hullámok is léteznek —, máshogyan kezdünk el gondolkodni. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a feltámadásnak nem lenne értelme. Vajon metaforikusan értsük, vagy tekintsük költői kifejezésnek, vagy valóban léteznek párhuzamos világok, ahogyan azt a tudósok állítják? Szóval talán a halott emberek valahol másutt vannak, más létezési módban, talán egy másféle dimenzióban? Szeretném, ha a teológusok felülvizsgálnák ennek a lehetőségét, hogy hogyan lehetne ma megérteni a feltámadást. A pápa ezt a javaslatot meg is tette a *Fides et ratio*-ban. A meghívásnak, ami az összes „new age” gondolkodásra is vonatkozott, megvan a maga veszélye, mert tudatlanságra épülő teológiát eredményezhet. Jobb előbb a teológusokat kiképezni, és nem világviszonylatban meghirdetni. Ez folyik most.

Beleírtam mindezt a könyvembe, és egy hónappal később egy teológus, aki természettudós is, jártas a matematika, a valószínűség-számítás világában, és közel állt a pápához, nyilvános diszkusszióra hívott. Egy vidéki város Filharmónia-termében voltunk, amely tele volt több száz emberrel, akit érdekelt a vallás, és szerettek volna hallani a beszélgetést. Tehát óriási volt az érdeklődés. A teológus bemutatott egy kísérletet: különböző megközelítésekből egyeztette össze a tudományt és a teológiát, a jó és a rossz nyomait találva meg a kozmoszban, aminek eredménye szabadságot biztosít az emberi létezőnek. Elgondolkodva a részecskék szabadságán, az ember és Isten szabadságán. Mit jelent ez, hogyan alkalmazhatjuk a szabadság szót? Az pedig, ahogyan a valószínűségelméletet bemutatta, egyértelművé tette, hogy Istennek nagyon is megvan a helye. Ezt próbáltam én is megjeleníteni *Az élet, mint nemi úton terjedő halálos betegség* című filmemben. Akik látták, talán észrevették a madarat a templomban. Ennek nagy a valószínűsége, nagyon sokszor beszállnak oda madarak, és a kórházakba is, amikor kint magasabb a hőmérséklet. Teljesen valószínű, hogy a madarak rászállnak a kórház ablakára, de a filmemben annak a férfinak ez csoda volt, mert számára jel volt. Persze a madár ezt nem tudhatta. Ez volna az a nagy távlat, ahonnan ezeket a dolgokat láthatjuk.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Innen és túl. <i>Versek az Isten-kereső emberről</i>	3.500,-
<i>Roger testvér</i> : Isten csak szeretni tud.....	2.400,-
<i>Walter Kasper</i> : Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma.....	2.300,-
<i>Alois testvér</i> : Taizé ma.....	2.400,-
<i>Notker Wolf</i> : Életszabályok – a Tízparancsolat.....	2.500,-
<i>Teréz Anya</i> : Ahol szeretet van, ott az Isten.....	3.800,-
<i>Notker Wolf</i> : Ne nyugtalanodjék a szívetek!.....	2.800,-
<i>Nóvé Béla</i> : Örök körök. <i>A keresztény művészet alaptémáiról</i>	2.900,-

További akciós könyvek:

A csend történései. <i>Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben</i>	2.320,-
<i>Teréz Anya</i> : Jöjj, légy a világosságom!.....	3.000,-
XVI. <i>Benedek</i> : Isten velünk van minden nap.....	2.000,-
<i>Hans Joas</i> : A hit választása.....	2.000,-
Az ismeretlen Rónay György	1.800,-
<i>Lukács László</i> : Az Ige asztalánál.....	1.000,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu